

STRATEGIES TO IMPACT AGGRESSION OF AT-RISK YOUTH WITHOUT PARENTS¹

Dr. Katerina Zlatkova-Doncheva – PhD,
Faculty of Education
St Cyril and Methodius University of VelikoTarnovo
Phone: +359 876563679
E-mail: kzlatkova@gmail.com

Abstract: *The study research possible impact of different language strategies to aggressive expressions of at-risk children deprived of parental care in Bulgaria. Children raised outside their family (N=40) participated in 4 intervention strategies using following implications: positive language with normal tone, positive language with high tone, negative language with normal tone and negative language with high tone. Measurements have been accomplished by applying surveillance with standardized check list using Buss-Durkee tools for aggression. Results outline that the use of negative language would increase aggressive behavior, but the power of voice has an additional impact that should be taken into account according to child personality and specifics.*

Keywords: *Aggression, At-risk children, Children deprived of parental care, Linguistic and Paralinguistic signs*

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието „деца в риск“ се отнася за деца, преживели злоупотреба или травма, увреждане или заболяване, или проявяват поведенчески проблеми в поведението (Moore, 2006). Те се определят като деца с неблагоприятна жизнена перспектива по отношение на личното им развитие, функциониране и адаптиране в обществото (Кутева - Цветкова, 2000; Георгиев, 2019; Димитрова, 2016). Една от най-уязвимите рискови групи са децата, отглеждани извън семейството и без родителски грижи. Те са идентифицирани като деца, за които са приложени мерките за закрила, настаняване извън семейна среда – в специализирана институция или резидентна услуга, поради трайна липса на родителска грижа, чиито родители са починали, в неизвестност, лишени са от родителски права, трайно не полагат грижи за децата; създали са опасност за тяхното физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие или са проявили форми на насилие и злоупотреба спрямо децата си (Златкова-Дончева, 2018).

Целта на настоящото изследване е да проследи влиянието на различни комуникативни стратегии, включващи употребата на лингвистични и паралингвистични знаци върху агресията на деца в риск, отглеждани извън семейна среда. Паралингвистичен знак, който е предмет на експеримента е силата на гласа (тонът), а лексикалните са използването на окуражаващи и санкциониращи думи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Агресия и деца в риск, отглеждани извън семейна среда

Спецификата на децата, отглеждани извън семейна среда, произтича както от особеностите на техния социален статус, така и от дефицитите, проявяващи се в цялостното им психическо и физическо развитие, породени от социалната ситуация, в която се намират. Като основни индивидуални особености на тази рискова група са посочени висока степен на фрустрация, разрушително агресивно поведение, емоционални разстройства, ниска социална компетентност, висока тревожност и недостиг на усвоени просоциални поведенчески модели, детерминирани от липсата на семейна среда. Особеностите на тази рискова група деца изисква специфичен подход за преодоляване на дефицитите и намаляване на агресивното поведение за подпомагане на личностното им развитие.

¹ Докладът е представен на Секция Педагогика и психология на 25 октомври 2019 с оригинално заглавие на български език: СТРАТЕГИИ ЗА ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ АГРЕСИЯТА НА ДЕЦА В РИСК БЕЗ РОДИТЕЛИ.

Агресивните прояви в тяхното поведение биха могли да бъдат обяснени в теорията на привързаността на Джон Боулби, който доказва, че раздялата между родител и дете предопределя формирането на някои характеристики на децата, лишени от родителска грижа, включително висока агресия и разрушително поведение (Златкова-Дончева, 2018).

Агресията като понятие често се идентифицира с агресивното поведение и двата термина са взаимнозаменяеми, определящи деструктивното поведение, с последваща вреда за другите или за себе си (Liu, 2004; Ferris&Grisso, 1996). Агресията, насочена срещу външни обекти или хора, когато не е провокирана от конкретен източник на негативно влияние, често може да бъде идентифицирана като психично или емоционално разстройство, а самонараняващото се поведение се определя като автоагресия (Liu, 2004; Stoff, Breiling&Maser, 1997; Raine, 1993).

Една от най-широко използваните класификации е тази на Бъс и Дюрки, която определя агресията като: телесна агресия, израз на която е физическото насилие; вербална агресия – негативен ефект, изразен в съдържанието на речта; индиректна агресия – непряка агресия, извършваща се чрез натрупано негодувание, което се изразява чрез непряка атака и яростна реакция без определена посока; агресивна раздразнителност – готовност за изява на негативен отговор и при най-малка външна провокация; агресивна омраза и ревност – чувство на ярост към реален или въображаем свят (Buss&Durkee, 1957; Buss&Perry, 1992).

Влиянието на езика върху поведението на децата

Различни изследвания проследяват ролята на езика, който оказва влияние върху поведенческите прояви на подрастващите. По-силно въздействие върху реакциите на детето според някои автори имат паралингвистичните знаци, като сила и тембър на речта, ритъм, тон, интонация и акцентуация, които се приемат като прозодични качества на речта (Kitamura and Lam, 2009; Luria, 1961). Други идентифицират лексикалните знаци като по-значими, определяйки, че съдържанието на думите има по-висока регулаторна роля върху поведението на детето (Friend, 2009; Hancock et al. 2000; Morton&Trehub 2001). М. Френд влиза в противоречие с преобладаващите теоретични постановки, които определят паралингвистичните (особено вокални) елементи на езика при регулиране на поведението на децата като по-значими в сравнение с ролята на думите (Fernald, 1993; Reilly&Muzekari, 1986) и извежда на преден план хипотезата, че в ранното детско развитие значението на думите играе по-съществена регулаторна роля по отношение на поведението на подрастващите. Влиянието на паралингвистичните и лингвистични знаци би следвало да се определя съобразно индивидуалните поведенчески и личностни особености на детето.

Методология на изследването

В изследването вземат участие деца в риск, отглеждани извън семейна среда (експериментална група n=40), върху които се извършва експериментално въздействие 4 стратегии за взаимодействие: нормален тон на гласа и позитивен език, висок тон на гласа и позитивен език, нормален тон на гласа и негативен език и висок тон на гласа и негативен език. Независим участник реализира снемането на данни от наблюдение на реакциите на децата в резултат от четирите стратегии, които се записват в предварително стандартизиран чек лист, използващ класификацията на Бъс-Дюрки за агресивността, като предмет на наблюдението са 5 от осемте показатели за агресивност, които са зависимите променливи на изследването: **телесна агресия, вербална агресия, индиректна агресия, агресивна раздразнителност и агресивна омраза и ревност** (Buss&Durkee, 1957). Децата са от резидентни центрове - центрове за настаняване от семеен тип за деца без увреждания (ЦНСТБУ) В. Търново и Кризисен център за деца, жертви на насилие и трафик, с. Балван. Силата на гласа предварително се измерва, като изговарянето на всяка една от думите със слаб тон е със сила на звука 200 Hz, а със силен – 450 Hz.

Основният метод на изследването е структурирано, научно наблюдение върху поведенческите прояви на агресивност по следните показатели в четирите възможни стратегии за въздействие: сбива се (физическа агресия); използва груб език и обижда другите деца (вербална агресия); проявява раздразнение и бързо губи спокойствие (агресивно

раздразнение); саботира работата на другите деца, когато не получи внимание (агресивна омраза и ревност); сърди се неоснователно на другите (индиректна агресия). След обработката на резултатите се анализира интензитета на агресивните прояви по показатели и се обособява нова експериментална група деца (N=11) с най-висока степен на агресивни прояви на база сравнение на средни стойности между участниците от всички услуги. Новата експериментална група се изследва повторно, за да се провери доколко регистрираните агресивни прояви са повлияни от стратегиите за въздействие от експеримента, а не са резултат от общаличностна характеристика на детето. Проверката на общите нива на агресивност се осъществява посредством скала за измерване оценката на специалистите на същите пет основни показатели за агресивност, които са измерени в първия етап на изследването. Оценъчната скала съдържа оценка на петте показатели за поведенчески израз на агресията от 1 до 4, където 1 е „не, никога“, 2 – „рядко“, 3 – „да, понякога“, 4 – „да, често“. Обективното представяне на резултатите се реализира посредством детайлна оценка от всички специалисти, които работят и имат ежедневен контакт с детето, като за тази цел всяко дете се оценява от шест специалисти (възпитатели, помощник възпитатели, социален работник), които имат общи наблюдения ежедневно от неговото поведение.

Резултати от изследването

Анализът на средните стойности показва, че с най-силно изразено влияние върху повишаването на агресивните прояви на децата има негативният език и при нормален и висок тон на гласа, което е и презумпция да се допусне, че семантичното значение на езика има по-силно въздействие в сравнение с тона като паралингвистичен знак (Таблица 1). Най-голям относителен дял от експерименталната група (80%) демонстрират агресивни прояви при негативен език (порицание) с нормален тон на гласа по показателя *агресивно раздразнение*. Стойностите на същия показател и при висок тон на гласа също регистрират голям процент от децата – 75%. Проявите на *индиректна агресия* се повишават отново при използването на негативен език с висок и нормален тон на гласа, като 77,5% от експерименталната група реагират по този показател при нормален тон, а 65,5% - при висок.

Таблица 1 Средни стойности при показателите за агресивност

	Позитивен език с нормален тон		Позитивен език с висок тон		Негативен език с нормален тон		Негативен език с висок тон	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
Физическа агресия	0.00	0.00	0.00	0.00	0.07	0.26	0.07	0.26
Вербална агресия	0.07	0.26	0.05	0.22	0.35	0.48	0.50	0.50
Агресивно раздразнение	0.07	0.26	0.07	0.26	0.80	0.40	0.75	0.43
Агресивна омраза и ревност	0.15	0.36	0.07	0.26	0.47	0.50	0.40	0.49
Индиректна агресия	0.07	0.26	0.02	0.16	0.77	0.42	0.62	0.49

Интерес представлява фактът, че негативният език и във високи и ниски регистри на тона провокира преди всичко проявите на индиректната агресия и агресивно раздразнение, които не са насочени директно към източника на негативни преживявания, а косвено е пренесено върху друг, демонстрирайки раздразнение и недоволство към другите участници в експеримента. От директните форми на негатива реакция спрямо източника единствено *вербалната агресия* се проявява сред изследваните предимно при използването на негативен език с висок тон (50%).

Динамиката между отделните показатели за агресивност се проследява с корелационен анализ, който показва, че високият тон в най-голяма степен провокира по-директните форми на агресия – корелацията между *вербална агресия* при висок тон и позитивен език и *физическа агресия* при висок тон и негативен език е с изключително високи стойности ($r = .80$; $p < .001$).

Добре кореспондират помежду си показателите *агресивно раздразнение* и *агресивна омраза и ревност* при позитивен език и висок тон ($r = .63; p < .001$) и при позитивен език и нормален тон ($r = .68; p < .001$). Позитивният език при нормален тон показва и добра корелация между *индиректната агресия* и *агресивното раздразнение* ($r = 0.64; p < .001$) и *индиректната агресия* и *агресивната омраза и ревност* ($r = .68; p < .001$). В контекста на тези резултати би могло да се допусне, че индиректните прояви и пасивната агресия, доколкото не са насочени пряко към източника на негативните преживявания, биха се проявили при нормални условия без наличието на негативен стимул и в конкретното изследване те са по-скоро проявления на акцентуация на характера, а не възникват в резултат от експерименталното въздействие. При използването на външен лингвистичен стимул с негативна семантика (порицаващ език), по-детайлният корелационен анализ показва, че зависимостта между директните и индиректни прояви на агресия (*вербална агресия* и *агресивна омраза и ревност*) се проявява предимно при използването на негативен език, както при високия тон ($r = .61; p < .001$), така и при нормалния ($r = .56; p < .001$). Това би могло да се обясни и с факта, че експериментът е еднократен и не би могъл да регистрира всички нюанси на поведенческите особености на изследваната група деца. Въпреки ограниченията, би могло да се допусне хипотезата, че негативният език в по-голяма степен би повишил агресивните прояви сред децата, като първоначално се проявяват индиректните форми на агресията, но при продължително въздействие децата биха проявили и по-директни форми, каквато е вербалната агресия.

Анализът на средните стойности при сбора от всичките пет показатели за агресивност при всяка една от четирите стратегии се проверяват чрез t-теста на Стюдънт, като се установява статистическата значимост на резултатите и при четирите комбинации – позитивен и негативен език с висок и нормален тон ($p < 0.05$). Резултатите показват, че негативният език с нормален тон в най-голяма степен предизвиква агресивните прояви при децата ($M = 2.47$; $SD = 1.32$), $t(40) = 11.85$; $p < 0.01$, което не потвърждава хипотезата на изследването, която допуска, че високият тон и лексикалните знаци с негативно семантично значение ($M = 2.35$; $SD = 1.56$), $t(40) = 9.51$; $p < 0.01$ ще повлияе в по-голяма степен агресивните прояви при изследваната група, в сравнение с позитивния език с нормален тон ($M = 0.37$; $SD = 0.92$), $t(40) = 2.56$; $p < 0.01$ и позитивния език с висок тон ($M = 0.27$; $SD = 0.71$), $t(40) = 2.43$; $p < 0.01$. Резултатите категорично потвърждават презумпцията за пряката зависимост между негативен стимул и агресивна проява, но силата на гласа като паралингвистичен знак оказва допълнително влияние. Отчита се необходимостта от повторно изследване върху агресивността на децата като поведенчески особености в нормалната им среда, което да изключи фактора „личностна характеристика”, повлияла върху резултатите от експеримента. Обосновава се изборът на нова експериментална група с най-силно изразени агресивни прояви на базата на сравнителният анализ на средните общи стойности по фактора *услуга*, който показва, че най-агресивно поведение демонстрират децата от една от резидентните услуги ЦНСТДМ ($M = 1.70$, $SD = 1.33$), въпреки че факторният анализ (ANOVA) не отчита значимо влияние на независимата променлива *услуга* ($F(12,87,601) = 1.6465$; $p = 0.09$).

Оценката на специалистите показва, че децата в ежедневна и нормална среда демонстрират относително високи стойности на агресия и над 50% от всички анкетирани посочват, че децата са агресивни често или понякога, като отново най-високи средни стойности за *агресивното раздразнение* ($M = 3.08$, $SD = 0.72$), следвано от *вербалната агресия* ($M = 2.95$, $SD = 0.82$) и *индиректната агресия* ($M = 2.83$, $SD = 0.72$), които са с минимални разлики помежду си. *Агресивната ревност и омраза* демонстрира също високи стойности ($M = 2.65$, $SD = 0.93$), а сравнително висока е и *физическата агресия* ($M = 2.10$, $SD = 0.84$) особено в сравнение с резултатите от първия експеримент.

Анализът на зависимостите между отделните показатели демонстрира наличието на изключително висока и статистически значима корелация между всичките 5 показатели за агресивност, като преобладават стойности около над $r > .7$, $p < .001$. Интерес представлява и фактът, че най-директната форма на агресия – физическата, е в много добра корелация със *индиректната агресия* ($r = .81$; $p < .001$) и *агресивната омраза и ревност* ($r = .80$; $p < .001$), което би могло да потвърди хипотезата, възникнала при първия експеримент, че негативният

език в по-голяма степен би повишил агресивните прояви сред децата, като първоначално се проявяват индиректните форми на агресията, но при продължително въздействие децата биха проявили и по-директни форми, каквито са физическата и вербалната агресия.

Анализът на данните от първия експеримент с въздействието на четирите стратегии само на групата деца от ЦНСТ, чиято агресивност е изследвана повторно и в обичайната им среда, изисква и извеждането на фактор *агресивност*, като децата се разделят на три групи, при 4-степенна скала. Анализът по метода ANOVA регистрира значима разлика по фактора *агресивност* ($F(8,32) = 2.7877$; $p=0.01$), като и при четирите стратегии по-агресивните деца демонстрират и по-високи прояви на агресивност и при конкретно въздействие, но регистрират значително по-високи средни стойности ($M = 4.20$, $SD = 1.03$) при негативния език с висок тон. При общите резултати на всички деца от първия експеримент стратегията негативен език с нормален тон ($M = 2.47$, $SD = 1.32$) предизвиква по-силно изразени прояви на агресия в сравнение с негативния език с висок тон ($M = 2.35$, $SD = 1.56$). Сравнителният анализ показва, че повишаването на тона и негативния език не би довел до ефективни резултати по посока намаляване на деструктивните прояви при по-агресивните деца, а напротив, би ги провокирало още повече.

При сравнителен анализ между резултатите в двата експеримента само на повторно изследваната група деца става ясно, че повишаването на тона на гласа повишава и *физическата агресия*, тъй като се регистрира наличието на корелация между този показател и високия тон и при позитивен език ($r = .57$, $p < .001$), и при използването на думи с негативна семантика ($r = .49$, $p < .001$). Сравнението между сбора от средните стойности на всичките 5 показатели за агресивност и общите средни стойности на агресивните прояви при четирите стратегии при втората експериментална група деца ($N=11$), показва, че само при *негативния език с висок тон* се регистрира корелация по отношение на общата агресивност на децата ($r = .51$; $p < .001$). Тоест децата с по-силно изразена агресивност като акцентуация на характера биха проявили агресивни прояви преди всичко при повишен тон и негативен език, което потвърждава и основната хипотеза на изследването.

ИЗВОДИ

Резултатите от изследването демонстрират противоречиви тенденции и потвърждават частично основната хипотеза, че най-силно влияние върху повишаването на агресивните прояви сред децата има езикът с негативно семантично значение и висок тон, тъй като тя се потвърждава само по отношение на децата, които притежават качеството агресивност като акцентуация в характера. Анализът показва, че в по-голяма степен агресивните прояви биха се повишили при използването на негативен език, без повишаването на тона. Негативният език в по-голяма степен би повишил агресивните прояви сред децата, като първоначално се проявяват индиректните форми на агресията, но при продължително въздействие децата биха проявили и по-директни форми, каквито са вербалната и физическата агресия, което се потвърждава и от повторно направеното изследване върху по-агресивната група деца.

Изследването категорично потвърждава презумпцията за пряката зависимост между негативен стимул и агресивна проява, но силата на гласа като паралингвистичен знак оказва допълнително влияние, което се проявява в зависимост от индивидуалните и личностни особености на децата – при мнозинството нормалният тон в комбинация с негативен език в по-голяма степен повишава агресивните им прояви, докато при по-агресивните деца, включително онези, които са и с емоционално-поведенчески разстройства, високият тон провокира деструктивните прояви в тях още повече.

Научно обоснованите констатации от настоящото изследване биха могли и да послужат и за извеждането на модел, който подкрепя и развива положителното въздействие на езика и речта върху намаляването на агресивните прояви сред подрастващите, което да подкрепя усилията на родители, педагози и специалисти, работещи с деца за постигане на по-висока ефективност както в процеса на социализация и развитие на децата, така и по отношение намаляването на агресивните прояви с деструктивна насоченост.

Научното изследване е реализирано с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ Договор № ДМ 15/3 от 20.12.2017г.

REFERENCES

- Buss AH, Durkee A (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. *Journal of Consulting Psychology*. 21:343–349. [[PubMed](#)] [[GoogleScholar](#)]
- Buss, A. H., Perry, M. (1992). The aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 63(3), 452-459
- Dimitrova, Y. (2016). Specify of the Social Work with Different Risk Groups. Papers from the Scientific Conference “Social Service in Contemporary Society”. Veliko Tarnovo: Libra-Skorp. (**Оригинално заглавие:** Димитрова, Я. (2016). Специфика на социалната работа с различни рискови групи. Доклади от Научна конференция „Социалното служение в съвременното общество” – Велико Търново: Либра – Скорп.)
- Ferris CF, Grisso T. (1996) Annals of the New York Academy of Sciences; *Understanding Aggressive Behavior in Children*; New York: Vol. 794, pp. 426-794. [[GoogleScholar](#)]
- Fernald A. (1993). Approval and Disapproval: Infant Responsiveness to Vocal Affect in Familiar and Unfamiliar languages. *Child Development*, 64, (pp.657-674). [[PubMed](#)]
- Friend M. (2000). Developmental Changes in Sensitivity to Vocal paralinguistic. *Developmental Science*, 3 (pp.148-162) [[PMC freearticle](#)] [[PubMed](#)]
- Georgiev, G. (2019) Aspects of Social Pedagogical Work with Children in Conflict with the Law, Veliko Tarnovo, “Ivis” Publishing House, p.250, ISBN: 978-619-205-125-9 (**Оригинално заглавие:** Георгиев, Г. (2019) Аспекти на социално-педагогическата работа с деца в конфликт със закона. В. Търново: Издателство „ИВИС”, 250 с., ISBN: 978-619-205-125-9)
- Hancock JT, Dunham PJ, Purdy K. (2000). Children’s Comprehension of Critical and Complimentary Forms of Verbal Irony. *Journal of Cognition and Development*, 1
- Kitamura, C., Lam, C. (2009). Age-Specific Preferences for Infant-Directed Affective Intent. *Infancy*, (vol. 14, pp.77-100). ISSN: 1525-0008
- Kuteva-Tsvetkova, V. (2000). Problems of Family Pedagogy, V. Tarnovo: University Edition “St. Cyril and St. Methodius”. ISBN 954-524-216-7. (**Оригинално заглавие:** Кутева-Цветкова, В. (2000). Проблеми на семейната педагогика. В. Търново., VII „Св. св. Кирил и Методий” ISBN 954-524-216-7)
- Liu, JH. (2004) Childhood Externalizing Behavior – Theory and Implication. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*. 2004 [[PMC freearticle](#)] [[PubMed](#)] [[GoogleScholar](#)]
- Luria AR. (1961). *The Role of Speech in the Regulation of Normal and Abnormal Behavior*. Tizard J, Editor. New York: Live right Publishing Corporation
- Morton JB, Trehub SE. (2001). Children’s Understanding of Emotion in Speech. *Child Development*, 72, 834-843. [[PubMed](#)]
- Moore, K.A., Vandivere, S., Redd, Z.A *Sociodemographic Risk Index*. Social Indicators Research Series, 27, 45-81, 2006
- Raine A. (1993) *The Psychopathology of Crime: Criminal Behavior as a Clinical Disorder*. Academic; San Diego: [[GoogleScholar](#)]
- Reilly SS, Muzekari LH. (1986). Effects of Emotional Illness and Age Upon the Resolution of Discrepant Messages. *Perceptual and Motor Skills*, 62, (pp.823-829). [[PubMed](#)]
- Stoff D, Breiling J, Maser J. (1997) *Handbook of Antisocial Behavior*. Wiley; New York
- Zlatkova-Doncheva, K. (2018). The Mentoring and Children at Risk. LIBRA SCORP, p. 288. ISBN: 978-954-471-438-3. (**Оригинално заглавие:** Златкова-Дончева, К. (2018). Менторството и децата в риск. ЛИБРА СКОРП, 288 с. ISBN: 978-954-471-438-3)